

LÓPEZ ALEMANY, Antonio (2021). *Enfermedad y sociedad en Xàtiva durante el siglo XIX. Las epidemias de cólera de 1834 y 1854*. Xàtiva: Ulleye, 2024, 143 p. ISBN: 978-84-122272-0-8.

El dia 25 de novembre de 2024 es presentava al Col·legi de Metges de València el llibre que ara i ací ressenyem. El seu autor, el doctor Antonio López Alemany, és professor titular de la Universitat de València, metge especialista en oftalmologia i director de la Clínica d'Oftalmologia de Xàtiva. L'acte de presentació, que comptà amb les intervencions de l'autor i de qui això subscriu, va anar a càrrec de Germán Ramírez Aledón, catedràtic d'història, professor associat de la Universitat de València i exdirector de l'institut d'educació secundària Josep de Ribera de Xàtiva.

La monografia forma part de l'excel·lent col·lecció de llibres de tema històric de l'editorial Ulleye, que té la seu a la ciutat de Xàtiva. El seu creador i impulsor, López Alemany, es pot considerar com un autèntic metge humanista. La seva formació com a estudiant de medicina a la Universitat de València li va permetre connectar amb el grup d'història de la medicina encapçalat per José María López Piñero, i d'allà li va nàixer una passió per la història que mai no l'ha abandonat.

Aquest llibre –i l'oportunitat de comentar-lo que m'ofereix *Actes d'Història de la Ciència de la Tècnica*– té per a mi un significat profund. Com s'indica al text, el punt de partida d'aquest treball va ser la tesi de llicenciatura que l'autor va defensar brillantment a la Universitat d'Alacant el 1987. Fou dirigida pel professor Emili Balaguer Perigüell, catedràtic –i aleshores també degà– de la Facultat de Medicina d'aquella universitat, el qual, lamentablement, ja no està entre nosaltres. A hores d'ara, Emili, nascut a Xàtiva i ben orgullós, sens dubte estaria molt feliç de veure el volum que presentem. La generositat i el tarannà d'Antonio López Alemany van fer possible que l'editorial Ulleye edités l'any 2018 el llibre que, sota el títol *Emili Balaguer i Perigüell (1942-2014), mestre i amic*, recollia els treballs presentats al simposi, en homenatge a Emili, que s'havia celebrat a Xàtiva tres anys abans gràcies a la iniciativa de López Alemany.

Començarem amb un parell de frases: «Les epidèmies tornen cada cert temps per recordar-nos la nostra vulnerabilitat» i «Les epidèmies han passat de ser catàstrofes distants, per convertir-se en realitats tràgiques». Totes dues procedeixen de l'obra de Marcos Cueto, un dels historiadors de la medicina més reconegut a nivell internacional, en concret del seu llibre *El regreso de las epidemias. Salud y sociedad en el Perú del siglo xx* (1997).

La gestació de l'obra que ressenyem va tenir lloc en el context de l'omnipresència del SARS-CoV2, que ha fet que els estudis històrics i socials referits a malalties de comportament epidèmic hagen despertat un interès creixent en amplis sectors socials, més enllà dels àmbits estrictament professionals de les ciències de la salut o de la història de la medicina i de la ciència, per entendre i controlar aquesta catàstrofe. Perquè, efectivament, les epidèmies són un tipus particular de catàstrofe social caracteritzat per l'extensió ràpida de determinades malalties infeccioses amb elevades xifres de morbiditat i mortalitat i que, des de finals del segle XIX, amb l'aparició de la microbiologia, s'atribueixen a agents biològics que són causa necessària però no suficient. Factors dependents de l'activitat humana i del desenvolupament de les cadenes epidemiològiques de transmissió han jugat, juntament amb factors biològics i mediambientals, un paper fonamental en el desencadenament de les epidèmies, com les condicions de naturalesa política, econòmica, social i cultural.

Aquest interès per la història de les epidèmies, que s'ha accentuat molt aquests darrers temps arran de la pandèmia com acabem de comentar, havia començat en realitat a col·locar-se al centre del debat present, amb el tema de les anomenades malalties emergents i reemergents i de les noves epidèmies, com ara l'Ebola, la síndrome respiratòria aguda greu (SARS) o la grip aviària.

L'obra que ara presentem és un excel·lent exponent de la importància que la història de les epidèmies té en aquests moments. Estar centrada en un temps concret –les epidèmies de 1834 i 1854– i en un espai, també concret, un espai privilegiat com és la ciutat de Xàtiva, la fan especialment interessant pel fet que aquesta mirada focalitzada permet a l'autor aprofundir en allò que solem anomenar «microhistòria». Fent una analogia, «és com si es fes servir un microscopi, que ens permet modificar l'escala d'observació per a veure coses que, en una visió general, no es perceben».

El contingut del llibre s'articula al voltant de huit capítols més una bibliografia, actualitzada i molt pertinent per a l'objecte d'estudi. A través d'un viatge apassionant, l'autor ens introdueix en un camí en el qual es contempla, en primer lloc, el context de les epidèmies de còlera al huit-cents, a nivell global i al País Valencià en particular, amb un acostament breu, però molt interessant, sobre allò que ja es coneix sobre la presència de la malaltia, en aquest període, a la comarca de la Costera. Són dos capítols indispensables per poder entrar més tard en l'anàlisi específica dels dos brots epidèmics: per una banda, un apropament global al que es coneix sobre la Xàtiva del segle XIX des de diversos punts de vista (polític, social i demogràfic, entre altres) i, per una altra, una exposició panoràmica del

problema de l'abastament d'aigües i la gestió de residus, un aspecte que no podia faltar per tractar-se, el còlera, d'una malaltia de transmissió hídrica.

El nucli del llibre està constituït per dos grans capítols consagrats, respectivament, a l'epidèmia del 1834 i la del 1854. L'estudi dels brots és rigorós, molt ben analitzades les xifres de morbiditat i mortalitat i molt ben assenyalats els biaixos de les mateixes fonts. Cal destacar l'aportació que suposa l'ús de fonts primàries inèdites, i molt particularment les procedents dels arxius parroquials.

En aquest recorregut històric observarem com les crisis epidèmiques han estat agents causals de canvi en la història, i com la ciència i la tècnica han experimentat canvis lligats, en major o menor mesura, a les interaccions socials, fins i tot les tradicions religioses, i a la necessitat d'afrontar la incertesa amb noves certeses, vinguin d'on vinguin. D'aquesta manera, López Alemany estudia molt bé les conseqüències d'aquestes epidèmies a la Xàtiva del segle XIX de tipus demogràfic, social i econòmic. Una mortalitat extraordinària que donarà lloc a un increment de la presència d'orfes, i a la necessitat de fer front per part dels poders públics, amb més o menys èxit, a la ubicació dels malalts i a la implementació de mesures de tipus sanitari en un moment en què no hi havia una base científica sòlida que permetés abordar els problemes amb prou eficàcia.

Es tracta, doncs, d'una obra de referència obligada per a la història de Xàtiva i d'un excel·lent model d'estudi històric d'una epidèmia en un context geogràfic molt concret, que alhora ens proporciona claus per entendre millor el temps present. Dades oficials de l'OMS calculen que cada any hi ha al món entre 1,3 i 4 milions de casos de còlera, i entre 21.000 i 143.000 defuncions per aquesta causa. En síntesi, l'estudi històric de les epidèmies que l'autor ens presenta permet analitzar-ne les repercussions demogràfiques, econòmiques, socials, polítiques, científiques i culturals, i il·luminen aspectes de la vida quotidiana i de les vivències de la població que no són captades en situacions de normalitat. Les epidèmies són, de vegades, un estímul per a la investigació científica i l'expressió de la necessitat de canvis en les estructures polítiques de tota mena, incloses les sanitàries. I ens permeten observar les pors, els prejudicis i els estereotips envers els afectats, així com entreveure les creences religioses, els comportaments socials i, al capdavant, els determinants i les limitacions de la condició humana.

Rosa Ballester

Catedràtica emèrita d'Història de la Ciència. Universitat Miguel Hernández d'Elx
ORCID: 0000-0002-7870-4185